

запозичуються переважно з соціології та антропології, знаходячись поза історичною наукою.

На кінець ХХ ст. відбувається глибока трансформація історичної свідомості, принципів зміни в розумінні природи та методів історичного знання (а також форми його викладу та наступних інтерпретацій історичного тексту), предмету та способів історичного пізнання, починається інтенсивне використання в історичних роботах джерел літературного походження завдяки запозиченням із сучасного літературознавства теоріям і методам. Останнє свідчить про принципову зміну розуміння характеру стосунку історика до джерела. Ця ситуація характеризується як постмодерністська.

Найсерйознішу перспективу щодо плідного синтезу нової культурної та нової інтелектуальної історії більшість дослідників передбачають у дослідженні проблем історичної свідомості, історичної пам'яті, історичної уяви та розробці концепції базового рівня історичної свідомості, що формується в процесі соціалізації індивіда як у первинних спільнотах, так і національними системами шкільної освіти.

Відкриття історичних форм свідомості, мінливості структури та стилю мислення, історичності найважливіших засад і цінностей – це принципова риса сучасної історичної свідомості. Такий стан справ є результатом складного і суперечливого шляху зміни різних світоглядних форм осягнення історії. Аналіз цього шляху необхідний для формування теоретико-методологічних принципів аналітики традиції.

Використана література:

1. *Бойченко І. В.* Філософія історії : підруч. для студ. вищ. навч. закладів / І. В. Бойченко. – К. : Т-во “Знання”, 2000. – 723 с.
2. *Неклюдов С. Ю.* Оборотничество / С. Ю. Неклюдов // Мифы народов мира : в 2 т. / гл. ред. С. А. Токарев. – М., 1982. – Т. 2. – С. 235.
3. *Токарев С. А.* Мифология / С. А. Токарев, В. М. Мелетинский // Мифы народов мира : в 2 т. / гл. ред. С. А. Токарев. – М., 1982. – Т. 1. – С. 12-20.
4. *Ящук Т. І.* Філософія історії : курс лекцій : навч. посіб. / Т. І. Ящук. – К. : Либідь, 2004. – 536 с.

Аннотація

В статтє прослеживаются основные этапы эволюции исторического сознания от мифологии до новой интеллектуальной истории; устанавливается перспектива синтеза новой культурной и новой интеллектуальной истории в контексте аналитики традиций.

Annotation

The article deals with evolution of historical consciousness from mythology to the new intellectual history; author sets term of the synthesis of a new cultural and intellectual history in the context of analysts traditions.

УДК 179.9:37.013.73 (092)

Лобанчук О. А.

АРХЕТИП “ФІЛОСОФІЯ СЕРЦЯ” ЯК МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА ОСНОВА ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ Г. СКОВОРОДИ

Останні психологічні дослідження про архетипні уявлення особистості чи етносу (або так звані праформи пізнання) є основою педагогіки, яка ставить своїм завданням формування високоінтелектуальної особистості на ґрунті національної культури народу (в тому числі мистецтва).

На думку видатного шведського філософа і психоаналітика Карла Густава Юнга, архетип – це несвідоме утворення, а точніше – змістова сторона колективного несвідомого, яке є підсумком життя роду та однаковою мірою притаманне всім його представникам.

Юнг пише: “Я вибрав термін колективне, оскільки йдеться про несвідоме, що має не індивідуальну, а загальну природу. Інакше кажучи, колективне несвідоме, яке за природою є понадособистісним, ідентичне в усіх людей і створює тим самим загальну основу духовного життя кожного. ... Несвідоме вважають чимось схожим на футляр, у якому міститься інтимно-особистісне, тобто приблизно тим, що Біблія називає “серцем” [7, с. 97].

Під архетипами розуміють деякі символічні схеми “колективного підсвідомого”. Йдеться про те, що людина, занурюючись у глибини власної психіки, знаходить у ній колективні уявлення людського роду. Коли індивід, пише К. Юнг, доходить до цих прообразів, то він починає говорити немовби тисячами голосів і завдяки цьому “підносить особисту долю до долі людства”.

Уперше в чіткій формі ідею прообразів пізнання та культури висловив Платон. Цю ідею розвинули стоїки. Думку про праформи як “дороговкази буття” знаходимо у працях Данте. З різних, але наближених за результатами, позицій про праформи буття писали Й. Кеплер, Й. Гете, а в наш час – В. Паулі та В. Гейзенберг. Ідею “одвічних формул”, в які вкладається усвідомлення життя, що намагається знову й знову знайти наперед задані йому риси, стверджує Т. Манн. У систематичній формі концепцію архетипів розвинув К. Юнг, хоча й надав їй психологічного вираження.

Праформи (або архетипи) характеризують розвиток соціокультурних явищ. Найвищі досягнення людства укорінені в усій історії. Це стосується і науки, і культури загалом, в якій наскрізними є архетипи

Істини, Добра й Краси. У найвиразнішій формі архетипи виступають у національних культурах.

Індивідуальне, як доведено ще К. Юнгом, найефективніше виявляється через архетипні уявлення особи чи етносу. Він навіть виявив особливий архетип "самості", того, що стосується виключно "Я" суб'єкта.

Для свідомості української культури стає характерним висунення на передній план не формалізму розуму, а того, що є корінням морального життя, "серця" як метафори інтимних глибин душі. Цей архетип "філософії серця" розкривається як принцип індивідуальності й орган відчуття Бога (П. Юркевич), як мікросвіт, вираження внутрішньої людини, основа людяності (Г. Сковорода), як шлях до ідеалу та гармонії з природою (Т. Шевченко), як джерело надії, передчуття, провидіння (П. Куліш) й ключ до "господи душі", її мандрівок у вічність, сферу добра і краси (М. Гоголь).

Філософія серця пов'язана з ідеєю двомірності буття, його поділом на "внутрішній" та "зовнішній" світ.

Представник української філософії, видатний український педагог, поет, представник етико-гуманістичного напрямку вітчизняного просвітництва. виходець Києво-Могилянської Академії Григорій Савич Сковорода так з'ясував сутність Праформи у суспільному поступі етносу:

"Головна мета життя людського, голова діл людських, є дух Праформи, людини, думки, серця. Кожен має свою мету, себто не кожен – головну мету, себто не кожен піклується про голову життя. Один піклується про черево життя, себто усі діло свої скеровує, щоб дати життя череву; інший – волоссю, інший – ногам і іншим членам тіла; інший – одягам й подібним бездушним речам; філософія, або любов до мудрості скеровує усе коло діл своїх до тієї мети, щоб дати життя духу нашому, благородство серцю, світлість думкам, яке голові всього. Коли дух людини веселий, думки спокійні, серце мирне, – то й усе світле, щасливе, блаженне. Оце є філософія"[4, с. 130].

Сковорода вважав, що через поширення освіти можна зробити життя народу щасливим. У центрі його філософських поглядів стояли етичні питання – проблема людини, її природа, щастя. Щастя людини ставить у пряму залежність від її діяльності. Висунув концепцію про "сродну працю". Людина щаслива тоді, коли її життя відповідає своєму призначенню. Щастя полягає в "сродній праці", яка відповідає внутрішнім здібностям людини та приносить користь суспільству.

Шлях до щастя, на думку мислителя, лежить через самопізнання людиною своїх здібностей і нахилів до певного виду діяльності, кожен повинен пізнавати себе. По суті, принцип "сродної праці" і вчення про щастя фактично є двома сторонами етико-філософської концепції Сковороди.

Звертаються до "філософії серця" і сучасні філософи (І. Бичко, А. Бичко та ін.). Поза "філософією серця" дійсність для українства позбавлена сенсу, тому виявляє себе через "кордоцентризм" у різних спектрах життєдіяння – від розмаїтих жанрів фольклору до вищих, інтелектуальних рівнів культури, зокрема літератури, в якій образ "серця" здавна є наскрізним (Т. Шевченко, харківські романтики, Я. Щоголів, Ю. Федькович, І. Франко, О. Олесь, В. Сосюра, В. Стус, І. Драч).

Сковорода підкреслював важливе значення морального виховання. Головним завданням морального виховання вважав виховання людяності, благородства і вдячності.

Ідеї світича української духовності Г.С.Сковороди надихнули нас на створення інтегрованого курсу розвитку мовлення засобом інтеграції різних видів мистецтв під назвою "Святині рідної землі".

Розробляючи критерії добору мистецьких творів та текстів до зазначеного курсу, ми спиралися на дані новітнього вчення про архетипні уявлення особи чи етносу (або так звані праформи) пізнання.

Архетипи підсвідомості як деякі символічні схеми "колективного підсвідомого" дають можливість людині, занурюючись в глибини власної психіки, знаходити в ній колективні уявлення людського роду, і спираючись на них, творити власні самобутні неповторні образи.

Для свідомості української культури найхарактернішим є висунення на передній план не формалізму розуму, а того, що є корінням морального життя, "серця". Означений архетип "філософія серця" є глибинним, визначальним в українській культурі, тому правомірно покладений в основу добору текстового і мистецького матеріалів.

Будуючи систему комплексних вправ для розвитку словесної творчості засобом інтегрованої художньої діяльності [2], ми акцентуємо на:

– візрях народної творчості (старовинних колискових, щедрівках, колядках, казках, міфах, легендах, піснях, думах, загадках, прислів'ях, приказках);

– текстах майстрів української літератури (поезіях, піснях, байках, оповіданнях, легендах, літературних казках, віршованих загадках) Г. Сковороди, Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, І. Котляревського, Б. Грінченка, Олени Пчілки, Олександра Олеся, М. Вороного, С. Васильченка, Л. Костенко, В. Сухомлинського, С. Плачинди, О. Бердника, Г. Тютюнника, також науково-популярних текстах М. Грушевського, О. Субтельного, старовинних літописах;

– музичних творах – хорових (в т.ч. а cappella) та інструментальних різних жанрів (концертах, кантатах, романах, партесних піснеспівах) українських композиторів-класиків М. Березовського, А. Веделя, Д. Бортнянського, М. Лисенка, М. Леонтовича, Я. Степового, К. Стеценка, В. Косенка та сучасних митців – В. Степурка, В. Свирида, Ж. Колодуб, Ю. Рожавської, Л. Дичко та ін.;

– творах живопису, сучасної архітектури та пам'яток національного зодчества, а також історично значущих полотен, портретів видатних постатей України; пейзажних творів, (полотна І. Марчука,

В. Франчука, М. Тимченко, "золоті пекторальні тарелі" Г. Польового, побутове, прикладне мистецтво, перші проби пензля юних художників);

– різножанрових художніх творіннях, що являють собою синтез мистецтв – музики, живопису і красного письменства – твори Т. Шевченка, М. Чюрльоніса, М. Волошина, В. Лопати, В. Карамана.

Отже, креативні можливості означених видів художньої діяльності значно підсилюються за умови поєднання їх з грою, спостереженнями за природою, самим собою та іншими людьми, а також читацькою, дослідницькою діяльністю, які найбільш притаманні дітям молодшого шкільного віку.

Зіставляючи явища і факти різних видів мистецтв, учні вчать проникати в глибинну сутність прекрасного, осмислювати, виражати те, що вражає уяву за допомогою власних імпровізованих розповідей, роздумів, словесних (графічних, хореографічних) малюнків, діалогів.

Великий просвітник ставив питання про вчителя, високо цінував учительську працю. Висував високі вимоги до вчителя, визначав його керівну роль у навчальному процесі. Серед основних рис вчителя виділяв любов і повагу до особистості учня, гідність, безкомпромісність, чесність, служіння добру. Безмежна любов до вихованців в нього поєднувалась з великою вимогливістю до них.

Сковорода підкреслював важливе значення морального виховання. Головним завданням морального виховання вважав виховання людяності, благородства і вдячності.

Використана література:

1. Варзацька Л. О. Розвивальне навчання / Директор школи, ліцею, гімназії. – К.: "Пед. думка", 2003. – №№ 5-6. – С.47-60.
2. Варзацька Л. О., Лобанчук О. А. "Святині рідної землі" (Методичний посібник для вчителя). – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. – 304с.
3. Мацько Л. І. Українська мова: Посібник для старшокласників і абітурієнтів (Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко) – К.: Либідь, 1996. – 432с.
4. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу: курс, читаний в українському народному університеті. – К.: Довіра, 1992 – 141с
5. Потебня О. О. Мова. Національність, Денаціоналізація: Статті і фрагменти. – Нью-Йорк: Вільна Укр. Академія наук у США, 1992. – 158с.
6. Сковорода Г. С. В духовному житті України/ матеріали Всеукраїнської наукової конференції у м. Тернополі 3-4 грудня 1992 р. – Тернопіль, 1994. – 166 с.
7. Юнг К. Архетип і символ. – М.: Знання, 1991. – 99 с.

Анотація

Стаття посвячена архетипним представленням личности и этноса о праформах познания, которые являются основой современной педагогики, формирующей высокоинтеллектуальную личность на основе национальной культуры народа. Значительное созидательное влияние на развитии личности оказывают произведения искусства светочей украинской культуры, соединяя философский подход и народную мудрость.

Annotation

The article deals with the archetypal representations of identity and ethnicity of the initial forms of knowledge that are the basis of modern pedagogy, forming a highly intelligent person on the basis of the national culture of the people. Upbuilding significant impact on the development of the individual works of art have the lights of Ukrainian culture, combining philosophical approach and folk wisdom.

УДК 17:291.1 (477)

Магера О. П.

РЕЛІГІЙНО-ЕТИЧНА ПРОБЛЕМАТИКА У ВІТЧИЗНЯНІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ

Становлення вітчизняної релігійно-етичної думки органічно пов'язане з духовно-культурними й передусім філософськими традиціями українського народу. Ієрархічна будова Всесвіту в інтерпретації києворуських мислителів увінчується найвищою цінністю – всеблагим і всемогутнім християнським Богом та створеною ним людиною. Вона є створеною інакше, ніж долішний світ. Високе покликання людини пов'язане з творінням її за образом і подобою Божою. Людина є безсмертною, призначеною для духовного життя, вона наділена Божою благодаттю та душею.

Людину києворуські мислителі розуміли як істоту багатомірну, своєрідний "храм", де присутній Бог, а головне призначення її має реалізуватись у служінні Богові. Людина – це богообраний посередник між Богом і світом. Здатність мислити єднає її з Богом, а наявність тіла – з матерією. Два шляхи здатен обрати кожен: життя або смерть. Шлях життя – це шлях вивільнення від смерті, покора Богові, виконання всіх настанов віросповідання; він адекватний спасінню людини. Це тяжка і водночас радісна духовна праця. Шлях смерті – це шлях гріха, гордошів, непокори, що веде до негарздів та вічних страждань.

Людина, покинута на саму себе, – зазначає києворуський мислитель Кирило Туровський (бл. 1130–1182 рр.), – легко забуває про "істинний розум" та Бога й підкорюється "чувственним узам": "не тако печашеся о души, яко же о телеси" [1, с.148]. Людина перестає думати про ті безкінечні тортури, які